

Irina V. Trotsuk¹
Peoples' Friendship University of Russia
(RUDN University);
Russian Presidential Academy of National
Economy and Public Administration
(RANEPA)
Moscow (Russian Federation)

UDC 316.654:172.15(470)
Original Scientific Paper
Accepted 27/11/2017
doi:10.5937/socpreg51-15766

SOME 'INDICATORS' TO 'MEASURE' PATRIOTISM IN THE CONTEMPORARY WORLD²

Abstract: Today there are diverse trends (such as government's intervention into the private lives of people, reduction of state's support and impact in the social sphere, and globalization that makes the world smaller) that complicate the sociological study of patriotism in a 'traditional' way – as a value orientation 'measured' by simple questions about one's knowledge, feelings, actions, and self-identification. Thus, it is necessary to identify several frameworks for the empirical study of patriotism. The first 'dimension' is traditional 'patriotic mood' – a set of stable cognitive, affective and behavioral value orientations. The second 'dimension' consists of different components of the social well-being associated primarily with the estimates of life in the country. The third 'dimension' consists of persistent stereotypes of the neighboring and other countries in the geopolitical context. The fourth 'dimension' is a result of the political decisions considering national security issues. Russia's political leaders connect food trade to national security; therefore, 'food insecurity' is to a great extent manufactured for political reasons to bolster national security or (food) nationalism.

Keywords: consistency, contemporary world, indicators, knowledge, measures, national security, orientation, patriotism, politics, security

Unlike the western sociological tradition, the concept 'patriotism' is very popular in Russia despite the changes in its connotations [Trotsuk, Šuvaković, 2013]. In the Soviet times, this concept had clear positive interpretations; since the early 1990s it acquired negative connotations due to the separation of the previously identical terms 'homeland' and 'state' after the state's refusal and failure to fulfill its social and economic obligations under the new market economy [Narbut, Trotsuk, 2014]; since the early 2000s the state strives to revive its former unity with the homeland so as to restore the Russian citizens' warm feelings associated mainly with the native land, its language, history, and culture [State Program..., 2001; 2005; 2011; 2015]. Moreover, the already bizarre term 'patriotism'

¹ irina.trotsuk@yandex.ru

² The research was supported by the Russian Foundation for Basic Research. Project No.15-03-00573 "The social well-being of the youth in post-socialist countries: Comparative analysis (on the example of Russia, Kazakhstan, China, Serbia and Czech Republic)".

today becomes less comprehensible under the globalization that, on the one hand, blurs the very foundations of the traditional interpretations of patriotism and, on the other hand, reinforces the 'local' forms of identification – with national, regional and local communities [see, e.g.: Bauman, 2000].

Such diverse trends determine the necessity to use more complex empirical interpretations of patriotism than we are used to in representative national surveys since the late Soviet – early post-Soviet times, when the standardized questionnaire for the study of the patriotic mood was developed with some slight modifications added by different research centers [see, e.g.: The image of a patriot..., 2013; New Russian patriotism..., 2014; Pride, patriotism, and responsibility, 2015; patriotism..., 2017]. A typical set of questions on the patriotic mood includes: respondents' self-identification in terms of patriotism (answers to the questions like 'do you consider yourself a patriot?' and 'what are your feelings to your country?'), the dominant meaning of the word 'patriotism' in the public opinion, estimates of the necessity for the state to develop educational programs to promote the patriotic mood, key elements of 'true patriotism', and main indicators of 'non-patriotic behaviour'. For instance, according to the 2000s' data, the Russian public opinion polls show a gradual increase in the number of respondents considering themselves patriots, with 84% of 'patriots' in 2010 (the highest level) and about the same share in 2016 (80%) [\[Graph 1\]](#) [Patriotism in Russia..., 2016].

Certainly, we have to continue the study of the patriotic mood of the Russians in general and of different generations and social-demographic groups in particular. For instance, such surveys can reveal important trends in the patriotic mood of the Russian student youth. The Sociology Chair of the RUDN University conducted surveys on the same type of the Moscow students sample (N=1000) in the mid-2012 and in the mid-2016. According to the data, more than a half of the respondents considered themselves patriots in the first survey (60%), and this number has not changed in 2016 (58%). Almost every third student (28% in both surveys) found it difficult to identify oneself in terms of patriotism primarily appealing to the impossibility of such an unambiguous self-identification (every second respondent in this group) or to the term's loss of its meaning in the contemporary world (every fifth respondent). Regardless of self-esteem in terms of patriotism, there is a stable list of the objects of national pride – the historical past (66% in 2016), natural resources (52%), sports achievements (56%), cultural heritage (43%) and arts (40%). Such a set of 'objects' indicates an undesirable for the Russian government separation of the concepts 'homeland' and 'state' in the youth outlook for the common 'objects' of lack of pride (only every tenth respondent found grounds for pride) relate to the activities of government institutions in general, and to the state of the economy and social sphere, domestic policies and respect to human rights and freedoms – in particular.

However, when answering the identification question, the students chose answers proving the priority of civil identification as 'citizens of Russia' (49% vs. 44% in 2012) rather than cosmopolitan (19% vs. 16% in 2012) or regional (12% vs. 17% in 2012). Such a trend can be a result of the state programs of patriotic education implemented since 2001 and embracing all educational levels, and of some widely promoted geopolitical successes of the Russian state in the international arena. The interpretation of the homeland have also not changed: when answering the question "For you homeland is, first of all..." almost every second respondent preferred 'Russia as a whole' (51% in 2012 vs. 53% in 2016), 'my family and friends' (19% in both surveys), 'the locality of birth' (16% vs. 18%), and 'the place (city, town, village) where I live' (12% in both surveys).

The dominance of the patriotism interpretation as love to one's country is confirmed by the respondents' confidence that there is a growth of patriotism in the periods of wars, revolutions and radical political upheavals (75% in 2012 vs. 69% in 2016), but not under an extreme aggravation of social contradictions (31% vs. 30%). In 2012, the students were asked about the most patriotic national holiday, and the most frequent answer was the Victory Day (84%). This is still the prevailing answer in Russian public opinion polls, which is why in 2016 the students were asked about their perception of the Winter Olympic Games 2014 held in Russia. Only every tenth student said that he did not care about this sports event at all; 19% consider it unjustified and unnecessary waste of budget funds; while the majority (70%) believe that the World Olympic Games were an honor for the country (34%) and a great chance for Russia to prove its possibilities (36%), i.e. there is a clear orientation of the youth on the vivid global demonstration of the country's merits (sports and organizational).

There are persistent stereotypes of the Russian student youth considering different aspects of patriotism, such as a clear distinction of 'homeland' (an object of pride and warm feelings) and 'state' (an object of harsh criticism for the shortcomings of economic and social policies), and a persistent contradiction in the answers to relevant questions. When answering the open question "Whom do you personally would call a 'true patriot' in contemporary Russia and in the Russian history?" respondents mainly name famous 'statists': in today's Russia it is the president of the country V. Putin, whose position has strengthened (11% in 2012 vs. 46% in 2016, which points to the political trust of the younger generations), while in the country's history it is a 'statist' Peter the Great, whose position has also strengthened (13% vs. 20%). However, the student youth outlook is somewhat bizarre when choosing the patriots of Russia in the past and present for the second positions in the corresponding lists in 2016 belong to very contradictory political figures, such as V. Zhirinovskiy (13%) and I. Stalin (6%), which were not so popular four years ago.

Perhaps, the reason for considering the above mentioned political figures in the past and present as true patriots of Russia is the dominance of 'presentational' and 'statist' elements in the 'true patriotism' concept despite the clear distinction of the homeland and the state in the public opinion. The majority of students in both 2012 and 2016 surveys preferred the following indicators of a 'true patriot' though there is a decline in the politicized presentational elements in the last four years despite an active state support of educational programs and celebrations with a clear patriotic emphasis [Graph 2]: "honors history and traditions of the people" (69% in 2012 vs. 65% in 2016), "loves one's country" (79% in 2012 vs. 79% in 2016), "performs one's military duty by serving in the army" (36% in 2012 vs. 24% in 2016), "seeks to represent one's country in the most positive way" (37% vs. 24%), "intolerant to any forms of disrespect to one's country" (35% vs. 22%).

The majority of students (75% in 2012 vs. 76% in 2016) believe that Russia is a country with an enormous potential for development and should not depend on the West (67 vs. 69%); all problems of the country are determined by the inability of the rulers to rule the state, by their selfish interests (67% vs. 43%, which points to the growth of the 'statist' part of the patriotic mood and to more positive connotations of 'patriotism' today), and by the lack of 'normal' laws (66% vs. 41%, perhaps due to the fact that in 2016 the wording was changed to "lack of laws or disrespect to laws if there are any", so if we add 28% of respondents that agree with the statement that "unlike other countries that live by the law, Russia lives by the proverbs and sayings", the total number of respondents pointing to the lack of laws in general will be the same as four years ago).

Certainly, there are limits for sociological comparison if the wording of questions was changed, however, our questionnaire as a whole stayed the same, which allows making some careful conclusions. Thus, there are persistent ideas about national features of Russians such as that they traditionally care much about the spiritual side of life (36% in 2012 vs. 39% in 2016) and keep up the traditions of mutual help and support (39% vs. 43%). In 2016, some new answers were added to evaluate some widespread ideas of the state educational and propagandist discourses: 65% of respondents believe that Russia can be defeated but not conquered, 57% – that the greatest victories and deeds in the history of Russia were determined by love to the country; however, the students still support the traditional critical self-perception of Russia as a country with two perennial woes – fools and roads. There is a contradiction in the patriotic mood: on the one hand, it focuses on the notion of homeland (not the state) as an object of love and pride; on the other hand, there is a clear strengthening of the statist component, perhaps due to the successful steps in the international arena and educational and propagandist measures in the domestic policies. For instance, in 2012 45% believed that in 10-15 years Russia would become an average moderately developed state or a strong independent state (41%); in 2016 a half (56%) believes that in 10-15 years Russia will become a strong independent state, and a third (34%) thinks that its global position will be limited to an average moderately developed state.

Such a distribution of responses is largely due to the students' estimates of the situation in the country considering its possible threats: two-thirds feared social unrest and disorder in 2012 (78%), while in 2016 this share dropped to a half (49%), which proves the younger generations' confidence in the future of the country. At the same time, there are negative tendencies in estimates of the state policies for the level of corresponding concerns increased: 46% fear ecological catastrophes (37% in 2012), 67% – religious conflicts (47%), though less fear the collapse of science and education system (46% vs. 57% in 2012) and the loss of national culture (36% vs. 52%) perhaps due to the proved potential of self-regulation and self-survival of these spheres. The shares of the student youth fearing other threats have not changed much: almost every second respondent fears mass unemployment (49% vs. 46% in 2012) and economic policy failure (55% vs. 57%). The majority of students believe that the country is not threatened by state disintegration (86% in 2016 vs. 76% in 2012) or a military dictatorship (82% in both surveys), i.e. students 'locate' key problems of Russia in its economic and social management (domestic policies) rather than in the political sphere (desovereignization or a radical change of the regime). Perhaps, such a distribution of answers is also determined by the clear 'statist' accents in the state educational and propagandist measures considering the patriotic mood of the society. The student youth support the state attempts to influence the patriotic attitudes though the level of such support declined (probably due to the state propaganda's emphasis on the 'naturalness' of being a patriot for every 'normal' man): 41% (vs. 57% in 2012) believe that patriotism should be purposefully taught; 30% (vs. 21%) consider patriotism as emerging spontaneously rather than as a pseudo-value imposed by force; 29% (vs. 22%) argue that patriotic feelings are formed both spontaneously and purposefully. In 2016, less respondents mentioned the necessity of purposeful patriotic education, but at the same time more respondents believe that the state does strive to perform this function: 38% (a significant decline compared to 60% in 2012) argue that the Russian government and the president only speak about patriotism instead of taking practical steps to strengthen the patriotic mood of the population – 44% vs. 14% in 2012 confirm such steps as being taken by

the authorities; in 2016 only 6% (vs. one in five in 2012) say that the authorities do absolutely nothing in this direction. The leaders in the list of institutions forming the patriotic mood have changed, today these are not 'purposeful' political, educational or cultural institutions, but rather 'spontaneous' – family and mass media (Graph 3)

There are many contradictions in the results of the 'traditional' sociological evaluation of the patriotic mood of even a certain social-demographic group, which determines the necessity to add some 'dimensions' to the empirical study of patriotism to get more reliable estimates of its level and key indicators. The first dimension is 'internal', i.e. the social well-being measured through the identification of key (generational) problems and the level of social trust; the second dimension is 'external', i.e. the perception of the country's position in the international arena measured through the images of the neighboring countries in the public opinion; the third dimension combines elements of the previous two, and in the Russian case it is the so-called 'food nationalism' that became obvious under the state interpretations of food security as national security after imposing food embargo on 'hostile' countries despite inevitable negative economic impact of this decision on the economic access to food.

Let us consider some examples of the suggested three dimensions. First, it is a combination of the level of social trust and identification of key social problems. Though trust is believed to be a default position in a democratic society [Hosking, 2014, p. 177], its level is more sustainable and higher in China than in the United States with trust rises and falls due to different political, economic and other circumstances [Public Trust in Government, 2014]. Another feature of the contemporary society is growing public distrust in official and professional institutions, in which people used to place their confidence [Putnam, 2000], though some authors refuse to admit the decline and prefer to name the situation as trust taking different forms [Giddens, 1991] under the general trend to the 'culture of suspicion', rising crime rates, weakening of the family institutional functions and scientific and medical knowledge expert positions, etc. [Fukuyama, 1999, p. 49-52].

In Russia trust is very differentiated [Gudkov, 2012]: on the one hand, there are social institutions with a sustainable high level of trust, such as the president (above 60% though depending on the time of survey and objective social-economic or geopolitical situation); on the other hand, trust to the majority of social institutions is much lower and unstable (for instance, only 23% claim to trust regional authorities [Institutional trust, 2016]). Until recently, such a distribution of social trust was typical for the Russian society, but today the youth demonstrates a more optimistic position than the population in general and the older generations. In 2016, we measured the level of the youth trust to basic social institutions of the Russian society (Graph 4). Compared to our previous surveys conducted on the same type of representative samples of Moscow students in the early 2000s (N=1000), the level of the younger generations' trust to basic social institutions increased. For instance, in 2012 only one-third of Moscow students trusted the government, local NGOs and international NGOs working in Russia, courts and mass media; every fourth – to the Federation Council and Public Chamber; one in five – the State Duma; the leader of the students' trust rating was the president followed by the church, banks and big business (from 40% to 50%), and the 'anti-leaders' were political parties, police and law enforcement agencies, and the army. According to the Graph 4, the previously mentioned strong 'statist' elements of the patriotic mood of the youth can be explained by the growth of the general social trust of the Moscow students. In 2016, there are three groups of social institutions by the level of social trust:

(1) the leaders of the rating – the president (63%) followed by the government, church and courts (about every second respondents claims to trust them); (2) more than 40% trust the army and law enforcement agencies, the State Duma and Public Chamber, banks, big business and local NGOs; (3) anti-leaders of the rating stayed the same though the level of distrust decreased to about two-thirds of the respondents – international NGOs, political parties, and mass media. Such a distribution of the youth trust certainly determines the significance of 'statist' elements in the patriotic mood of the younger generations.

Another component of the social well-being consists of the estimates of the macro-social context of life in the country identified through the dominant fears and concerns. Such estimates usually rely on the U. Beck's theory that today's 'risk societies' are so full of different dangers that they are perceived as 'normal' [Beck, 1992]; thus, we consider risks as both real and potential threats that can indicate the state of public opinion. The survey of the Moscow students in 2016 revealed a high level of social fears though the results differ considering 'real' and 'general/potential' fears (respectively answers 'very afraid' and 'very afraid and a little afraid combined' on the [Graph 5](#)). It is hard to interpret the results for there are no absolute leaders (rather an outsider – 'aliens attack'). Nevertheless, as more real the respondents consider such fears as nuclear war, civil war, war actions in general, terrorist attacks, a mass epidemic, and chemical or radioactive contamination (such threats were chosen by almost every third respondent), while among rather potential threats the leaders are war actions and terrorist attacks, technological catastrophes and the impact of the global economic crisis (more than 80%). Fewer respondents consider as real or potential threats political extremism, rampant crime, and the corruption and lawlessness, which again supports the 'statist' component of the patriotic mood, together with the threats with the smallest shares of answers, such as ethnic conflicts, a revolution/coup, absence of power/anarchy, and complete loss of traditions, i.e. the threats proving the weakness of the state.

Certainly, the figures above are too high to speak of a positive social mood of the younger generations; however, most threats are not 'real' for the respondents have not experienced them, rather these are persistent narratives of the political and media discourses making many threats not actual but realistic. The majority of students learn about such threats from the mass media – radio (84%), television (71%), Internet (70%) or magazines and newspapers (49%) rather than from one's relatives and friends (28%), older generations (27%) or peers (24%). Moreover, despite the high level of fears, the majority of the youth have an optimistic general mood – 48% look to the future with hope and optimism, 39% – rather calmly though without special hopes and illusions, and only 11% – with anxiety and 3% – with despair.

The second 'dimension' that reinforces the 'statist' component of the patriotic mood is the low level of 'foreign policy anxiety' as revealed by the relation of most positively and most negatively perceived countries [see, eg.: Narbut, Trotsuk, 2012; 2017]: to identify the first group we used a closed question; to identify the second group we used an open question (the leader of this 'anti-rating' is the USA with 44% of answers). We relied on the traditional definition of the stereotype introduced by W. Lippmann – as a means of 'mapping' social world to make it comprehensible. "The world that we have to deal with politically is out of reach, out of sight, out of mind. Man... can just about span a sufficient portion of reality to manage his survival, and snatch what on the scale of time are but a few moments of insight and happiness. Yet this same creature... is learning to

see with his mind vast portions of the world that he could never see, touch, smell, hear, or remember. Gradually he makes for himself a trustworthy picture inside his head of the world beyond his reach” [Lippmann, 2004, P. 27]. The state strives to purposefully influence the public opinion perception of the country’s key international partners; while for other countries beyond the state interests, the government allows the spontaneous formation of generalized images/social stereotypes. Therefore, except the key geopolitical powers like China and the United States, other countries attract the Russian state attention quite sporadically, that is why the (geo)political picture of the world in public opinion usually differs from the real situation in the international arena.

In 2016, the request to choose from the given list of countries those the students think most positively about revealed one positive ‘hero’ – Belorussia (49%), a group of most positively perceived countries – China, Italy, Spain, and Cuba (more than 36% each), and a group of countries not thought about positively – Egypt, North and South Korea, and Australia (less than 10% each) [Graph 6]. Except for Belorussia, other most positively perceived countries are either geopolitical competitor of Russia (China) or European countries that imposed sanctions on Russia, which proves that the youth do not consider such states as threatening Russia.

The third ‘dimension’ of the patriotic mood that should be taken into account when considering the patriotic mood is the perception of the government decisions that affect the everyday life of the population. Despite the fact that Western reports emphasize the negative impacts of the food embargo on Russian consumers (higher prices, less selection, lower quality), the food anti-sanctions (imposed on the ‘hostile’ countries sanctioning Russia), the quest for food security (self-sufficiency) and import substitution are widely supported by the Russian population despite their obvious negative impacts on food practices [Wegren, Nikulin, Trotsuk, 2017]. The national representative phone surveys conducted by the Center for Agrarian Studies of the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration in 2016 (N=1800) show that, on the one hand, the population feels insecure when considers food prices and one’s abilities to buy food products of good quality and in sufficient amount [Graph 7-8]; on the other hand, the population support the food anti-sanctions [Graph 9] for the western sanctions and Russia’s retaliatory food embargo spawned additional emphasis on self-sufficiency and national security.

Moreover, the food embargo and countersanctions are supported by the rise of ‘food nationalism’: Russian consumers prefer domestic food products over foreign, and the government strongly supports popular beliefs that Russian food is of better quality and free from harmful ingredients used in the West [Graph 10].

Thus, the traditional ‘measurement’ of patriotism needs to be supplemented by new frameworks to interpret the contradictory data of sociological studies correctly. The article presents three such additional dimensions: sociological evaluation of different components of the social well-being associated primarily with the level of trust to basic social institutions and with a set of key social threats; persistent stereotypes of neighboring and other countries in the geopolitical context (as a specific type of external threats to one’s country); and the perception of government’s (geo)political decisions considering the issues of national security. Some illustrative examples of these dimensions allow to explain the strengthening of the ‘statist’ elements of the patriotic mood of the Russian youth given a clear distinction of the ‘homeland’ and ‘state’ concepts in the interpretation of patriotism.

Ирина В. Троцук¹
Руски универзитет пријатељства
народа (РУДН)
Руска председничка академија
за националну економију и јавну
администрацију (РАНЕПА)
Москва (Руска Федерација)

НЕКИ „ПОКАЗАТЕЉИ” ЗА „МЕРЕЊЕ” ПАТРИОТИЗМА У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ²

(Превод *in extenso*)

Сажетак: Данас постоје разни трендови (као што су мешање владе у приватне живе људи, смањење државне подршке и утицаја у друштвеној сфери и глобализација која свет чини мањим) који компликују социолошко проучавање патриотизма на *традиционалан* начин – као вредносну оријетацију која се *мери* једноставним питањима о нечијем знању, осећањима, активностима и самоидентификацијом. Стога је потребно идентификовати неколико оквира за емпиријско проучавање патриотизма. Прва *димензија* је традиционално патриотско расположење – низ стабилних когнитивних, афективних и бихевиоралних вредносних оријетација. Друга *димензија* је сачињена од различитих компонената друштвеног благостања повезаног првенствено са проценама живота у земљи. Трећа *димензија* се састоји од сталних стереотипа суседних и других земаља у геополитичком контексту. Четврта *димензија* је резултат политичких одлука које се односе на питања националне безбедности. Политички лидери Русије повезују трговину хране са националном безбедношћу; стога се *небезбедношћу хране* ствара из политичких разлога како би се подржала национална безбедност или (храна) национализам.

Кључне речи: доследност, савремени свет, показатељи, знање, мерења, национална безбедност, оријетација, патриотизам, политика, безбедност.

За разлику од социолошке традиције Запада, у Русији је концепт „патриотизма” веома популаран, упркос променама у конотацији овог појма [Trotsuk, Šivaković, 2013]. У време Совјетског Савеза, овај концепт је тумачен као сасвим позитиван. Међутим, од раних деведесетих година развиле су се негативне конотације, као по-

¹ irina.trotsuk@yandex.ru

² Истраживање је подржала Руска фондација за основна истраживања (*Russian Foundation for Basic Research*). Пројекат број: 15-03-00573 – „Друштвена добробит младих у пост-социјалистичким земљама: компаративна анализа (на примеру Русије, Казахстана, Кине, Србије и Чешке Републике) (*“The social well-being of the youth in post-socialist countries: Comparative analysis (on the example of Russia, Kazakhstan, China, Serbia and Czech Republic)”*).

средица удвајања претходно униформног појма на: „домовину” и „државу”, а након одбијања и неуспеха државе да испуни друштвене и економске обавезе у оквиру нове тржишне економије [Narbut, Trotsuk, 2014]. Од раних 2000-их, држава тежи поновном уједињењу са домовином, како би код Руса изазвала осећај тоpline, који се углавном везује за домовину, матерњи језик, историју и културу [State Program..., 2001; 2005; 2011; 2015]. Такође, одвећ бизарни термин „патриотизам” данас је постао све мање разумљив услед глобализације, која с једне стране замагљује саме основе традиционалних тумачења и дефинисања патриотизма, а са друге појачава локалне облике идентификовања са националним, регионалним и локалним заједницама [в. нпр. Vauman, 2000].

Тако разнолики трендови дефинишу неопходност сложенијих емпиријских дефиниција патриотизма од оних на које смо навикли у репрезентативним државним анкетама још од касних совјетских и раних постсовјетских времена, када је стандардизовани упитник за испитивање патриотског расположења био пласиран од стране различитих истраживачких центара, уз мање модификације (види: е.г.: The image of a patriot., 2013; New Russian patriotism., 2014; Pride, patriotism, and responsibility, 2015; patriotism., 2017]. Типична батерија питања о патриотском расположењу укључује испитаникову самоидентификацију у смислу патриотизма (где одговара на питања попут: „да ли себе сматрате патриотом?” и „каква су ваша осећања према вашој земљи?”), затим о доминантном значењу речи „патриотизам” у јавном мњењу, процене неопходности да држава развије образовне програме који би промовисали патриотско расположење, као и кључне елементе „истинског патриотизма”, те главним показатељима „непатриотског” понашања. На пример, у односу на податке из 2000. године, анкета која је спроведена међу опште руским јавним мњењем показује постепени раст броја испитаника који себе сматрају патриотама, са 84% „патриота” 2010. године (највиши ниво) и отприлике истим бројем 2016. године (80%) [графикон 1](#) [Patriotism in Russia..., 2016].

Наравно, морали бисмо наставити са изучавањем патриотског расположења код Руса генерално, и у смислу различитих генерација, а нарочито друштвено-демографских група. На пример, такве анкете могу показати важне трендове у патриотском расположењу руске младежи. Председавајући катедре за социологију на универзитету РУДН, спровео је анкету истог типа на узорку московских студената (N=1000) средином 2012. и средином 2016. године. Према добијеним подацима, више од пола испитаника (60%) себе су сматрали патриотама у првом упитнику, а број се није много променио у другом – 58%. Скоро сваки трећи студент (28% у оба упитника) сматра компликованим да себе идентификује у смислу патриотизма, нарочито због немогућности тако недвосмислене „самоидентификације” (сваки други испитаник), или због тога што је с временом тај термин изгубио значење за савремени свет (сваки пети испитаник). Независно од самопоуздања у смислу патриотизма, постоји утврђена листа области националног поноса – историјска прошлост (66% у 2016), природни ресурси (52%), спортски успеси (56%), културно наслеђе (43%) и уметност (40%). Овај скуп области показује једну за руску владу нежељену подвојеност концепата „отаџбине” и „државе” у погледу младих на заједничке области којима се не поносе (1/10 је нашла разлоге да се поноси), а што се односи на

активности државних институција генерално, на стање у економији и социјалној сфери, унутрашње политике и поштовање људских права и слобода – посебно.

Ипак, при одговарању на идентификациона питања, студенти бирају одговоре који првенство дају грађанској идентификацији – као „грађани Русије“ (49% насупрот 44% 2012. године), радије него као „космополите“ (19% насупрот 16% 2012. године), или регионално (12% насупрот 17% 2012. године). Такав тренд може бити резултат државног програма за патриотско образовање који се имплементира од 2001. године и обухвата све образовне нивое, као и резултат широко промовисаних геополитичких успеха Русије на међународном нивоу. Дефинисање домовине се такође није мењало: при завршетку започете реченице: „за тебе је домовина најпре...”; скоро сваки други испитаник је бирао „Русија као целина” (51% 2012. насупрот 53% 2016. године), „моја породица и пријатељи” (19% у обе анкете), „место рођења” (16% насупрот 18%), и „место (насеље, град, село) где живим” (12% у обе анкете).

Доминантно тумачење патриотизма као љубави појединца према својој земљи, потврђено је поверењем испитаника у раст патриотизма током ратова, револуција и радикалних политичких немира (75% у 2012 према 69% in 2016), али не у време екстремних погоршања друштвених контрадикторности (31% према 30%). Током 2012. године, студенти су питани о националном празнику који је највише патриотски, где је најчешћи одговор био Дан победе (84%). Ово је и даље најбројнији одговор анкетираниог руског јавног мњења, што је разлог због ког су студенти 2016. године упитани о свом виђењу Зимских олимпијских игара 2014. године, које су одржане у Русији. Тек сваки десети студент изјавио је да уопште није заинтересован за овакав догађај, док 19% сматра да је догађај непотребно траћење буџета, а већина (70%) верује да су светске Олимпијске игре реализоване у част државе (34%) и велика шанса да Русија покаже своје могућности (36%). На пример, постоји јасна орјентација младих према видљивом глобалном представљању (спортских и организационих) предности државе.

Руски студенти имају чврсте стереотипе који се тичу различитих аспеката патриотизма, као што је јасно разликовање „домовине” (као предмета поноса и топлих осећања) и „државе” (као предмета грубе критике недостатака економске и социјалне политике), као и истрајне контрадикторности при одговарању на релевантна питања. При одговарању на отворено питање: „Кога бисте лично назвали ’правим патриотом’ у савременој Русији и руској историји?” – испитаници углавном именују познате актере: у данашњој Русији је то председник Владимир Путин, чија је позиција ојачала (11% у 2012. насупрот 46% 2016. године, што указује на политичко поверење млађе генерације), а што се тиче „историјске” Русије, позиција актера Петра Великог је такође ојачала (13% према 20%). Ипак, став студената је донекле бизаран приликом веома котрадикторног избора са листе руских патриота из прошлости, или садашњости, који заузимају друго место – В. Жириновски (13%) и Ј. Стаљин (6%), који нису били толико популарни пре четири године.

Можда је разлог навођења поменутих лица из прошлости и садашњости, као правих руских патриота – доминација „видљивих” и „статичких” елемената „истинског патриотизма”, упркос јасној дистинкцији између домовине и државе у јавном мњењу. Иако постоји пад у политизованим презентационим елементима у последње четири године, упркос активној државној подршци образовним програмима и про-

славама са јасно патриотским нагласком, већина студената је у анкетама из 2012. и 2016. године радије бирала следеће показатеље „истинског патриотизма”, (графикон 2) „цени историју и традицију народа” (69% in 2012 према 65% in 2016), „воли своју земљу” (79% у 2016), „обавља своју војну дужност служећи војску” (36% in 2012 према 24% у 2016), „грудима се да представи своју земљу у најбољем могућем светлу” (37% према 24%), не толерише било какав облик непоштовања своје земље” (35% према 22%).

Већина студената (75% in 2012 наспрот 76% in 2016) верује да је Русија земља са огромним развојним потенцијалом, која не би требало да зависи од Запада (67 према 69%); затим, сви проблеми земље су одређени неспособношћу владара да владају државом услед својих себичних интереса (67% наспрот 43%, што указује на раст „статичног” аспекта у патриотском расположењу и на позитивније конотације „патриотизма” данас), и мањком „нормалних” закона (66% наспрот 41%, можда услед чињенице да се током 2016. године променила формулација питања у „недостатак закона, или непоштовање закона уколико постоје”. Према томе, ако додамо 28% испитаника који се слажу са изјавом да: „за разлику од других земаља које живе према закону, Русија живи према пословицама и изрекама”, цео број испитаника који указују на мањак закона генерално, биће исти као 2012. године.

Наравно, постоје ограничења за социолошко поређење уколико је формулација питања промењена. Међутим, целина нашег упитника је остала иста, што нам допушта да изведемо неке пажљиве закључке. Тако, постоје чврсте идеје о националним особинама Руса, као она да им је традиционално веома важна духовност (36% у 2012. наспрот 39% у 2016), и да традиционално одржавају култ међусобне помоћи и подршке (39% према 43%). Током 2016. године додати су неки нови одговори, како би се измериле широко распрострањене идеје о државном образовном и пропагандном дискурсу: 65% испитаника верује да Русија може да буде побеђена, али не освојена; 57% испитаника сматра да су највећа дела и победе Русије постигнуте услед љубави према земљи. Међутим, студенти и даље подржавају критичку самоперцепцију Русије као земље са две вишегодишње невоље: будале и путеви. Постоји контрадикција у патриотском расположењу: с једне стране, оно се фокусира на домовину (не на државу) као предмет љубави и поноса. С друге стране, ту је јасно јачање статичке компоненте, можда услед успешних потеза на међународном пољу и образовним и пропагандним мерама у домаћој политици. На пример, током 2012. Године, 45% испитаника је веровало да ће кроз 10 до 15 година Русија постати просечно умерено развијена држава, или јака и независна држава (41%) у 2016. години; половина (56%) верује да ће кроз 10 до 15 година Русија постати јака и независна земља; док трећина (34%) мисли да ће глобална позиција Русије бити ограничена на просечно умерено развијену државу.

Овакав однос одговора последица је студентске процене ситуације у земљи с обзиром на могуће претње: 2/3 се плашило друштвених немира и нереда 2012. године (78%), док је током 2016. године тај проценат пао на половину (49%), што потврђује поверење младе генерације у будућност земље. Истовремено, постоје и негативне тенденције у процени државне политике, у смислу брига које су у порасту: 46% испитаника се плаши еколошких катастрофа (37% у 2012), 67% се боји верских конфликта (47%), док се мањи број испитаника плаши урушавања научног и образовног система (46% наспрот 57% у 2012) и губитка националне културе (36% према 52%), можда

услед доказаног потенцијала саморегуларности и преживљавања ових сфера. Процент студената које плаше друге претње није се много променио: скоро сваки други испитаник се плаши масовне незапослености (49% према 46% у 2012) и неуспеха економске политике (55% наспрот 57%). Већина студената верује да држави не прети дезинтеграција земље (86% у 2016 према 76% у 2012), као ни војна диктатура (82% у обе анкете). На пример, студенти „смештају” кључне проблеме Русије у поље економског и социјалног управљања (*domestic policies*), пре него у политику (десуверенизација, или радикална промена режима). Могуће је да је такав однос одговора одређен јасним, „статичким” нагласком у образовним и пропагандним мерама које се тичу патриотског расположења у друштву. Студенти подржавају покушаје државе да утиче на патриотске ставове, иако ниво те подршке опада (вероватно као последица нагласка пропаганде на томе да је бити патриота „природно” за сваког „нормалног” човека): 41% (наспрот 57% у 2012) верује да патриотизам треба да се учи наменски; 30% (према 21%) сматра да се патриотизам јавља спонтано, пре него да је то вредност која се намеће; 29% (према 22%) сматра да су патриотска осећања формирана и спонтано и наменски. Током 2016. године, мање испитаника је поменуло неопходност наменског патриотског образовања, али истовремено већи број испитаника верује да држава овоме тежи: 38% (значајно опадање у поређењу са 60% 2012. године) сматра да руска влада и председник само причају о патриотизму, уместо да предузимају практичне кораке како би ојачали патриотско расположење популације – 44%, наспрот 14% 2012. године, потврђује да су такви кораци предузети од стране власти; током 2016. Године, само 6% (наспрот 1/5 у 2012) сматра да власт није урадила апсолутно ништа по том питању. Водеће институције које се баве формирањем патриотског расположења су се промениле. Данас то нису „наменске” политичке, образовне или културне институције, већ пре „спонтане” – породица и масовни медији [графикон 3](#).

Постоји много контрадикција у резултатима „традиционалне” социолошке евалуације патриотског расположења. Чак и у оквиру одређене друштвено-демографске групе, која одређује неопходност додавања неких „димензија” емпиријском истраживању, како би се дошло до поузданијих процена нивоа патриотизма и кључних показатеља. Прва димензија је „унутрашња”, на пример, друштвена добробит мерена идентификовањем кључних (генерацијских) проблема и нивоа друштвеног поверења. Друга димензија је „спољна”, на пример, доживљај позиције државе у међународној арени, која се мери перцепцијом (сликом) суседних земаља у јавном мњењу. Трећа димензија комбинује елементе претходне две, а у случају Русије, то је такозвани „прехранбени национализам” (*food nationalism*), који је постао очигледан у државном тумачењу исправности хране као националне сигурности, након наметања прехранбеног ембарга „непријатељским” земљама, упркос неизбежном негативном економском утицају такве одлуке на економски приступ храни.

Сада бисмо размотрили неке примере поменуте три димензије. На првом месту, то је комбинација нивоа друштвеног поверења и утврђивања кључних друштвених проблема. Иако се верује да је поверење уобичајена позиција у демократском друштву [Hosking, 2014, str. 177], њен ниво је одрживији и виши у Кини него у САД, где поверење расте и опада у зависности од различитих политичких, економских и других прилика [Public Trust in Government, 2014]. Друга одлика савременог друштва је растуће јавно неповерење у званичне и стручне институције, у које су људи

некада имали поверења [Putnam, 2000]. Иако неки аутори одбијају да признају опадање, и радије овај процес називају променљивим обликом поверења [Giddens, 1991], ово неповерење је у складу са општим трендом „културе сумње”, растуће стопе криминала, слабљења функције институције породице, као и стручних позиција научних и медицинских експерата и друго. [Fukuyama, 1999, str. 49-52].

У Русији се поверење веома различито доживљава [Gudkov, 2012]: с једне стране, постоје друштвене институције са одрживим високим нивоом поверења, као што је председник (изнад 60%, иако то зависи од времена реализације истраживања, као и објективне друштвено-економске и геополитичке ситуације). С друге стране, поверење у већину друштвених институција прилично је ниже и нестабилно (на пример, само 23% тврди да верује регионалним властима [Institutional trust, 2016]). До скоро је такав однос друштвеног поверења био типичан за руско друштво, али данас млади показују оптимистичније ставове него популација генерално и старије генерације. Током 2016, измерили смо ниво поверења младих у основне друштвене институције руског друштва (графикон 4). У поређењу с нашим претходним анкетама које су спроведене на истом типу узорка московских студената раних 2000-их (N=1000), ниво поверења млађе генерације у основне друштвене институције се повећао. На пример, током 2012. Године, само трећина московских студената имала је поверење у владу, локалне НВО и међународне НВО које су радиле у Русији, судове и масовне медије; сваки четврти у Федерални савет и Јавну комору; један од пет у Државну думу. Прво место у рангирању студентског поверења има председник, па црква, банке и велики бизниси (from 40% to 50%), а као „антилидери” одређене су политичке партије, полиција и агенције за спровођење закона и војска. Према графикону 4, претходно поменути, јаки, „статични” елементи патриотског расположења младих могу се објаснити порастом општег друштвеног поверења московских студената. У 2016. години, три групе друштвених институција можемо издвојити према нивоу друштвеног поверења: (1) највише рангиран – председник (63%), праћен владом, црквом и судовима (скоро сваки други испитаник тврди да им верује); (2) више од 40% испитаника верује војсци и агенцијама за спровођење закона, Државној думи и Јавној комори, банкама, великим бизнисима и локалним НВО; (3) ранг антилидера је остао исти, иако се ниво неповерења смањио на отприлике 2/3 испитаника – међународне НВО, политичке партије и масовни медији. Овакав однос поверења младих свакако показује значај „статичних” елемената у патриотском расположењу млађих генерација.

Друга компонента друштвене добробити састоји се од процене макросоцијалног контекста живота у држави, који се одређује доминантним страховима и бригама. Ове процене обично се ослањају на теорију У. Бека, према којој су данашња „ризична друштва” пуна различитих опасности које се доживљавају као „нормалне” [Beck, 1992]. Тако ми сматрамо ризике као реалне и потенцијалне претње које могу да укажу на јавно мњење. Анкета спроведена међу московским студентима 2016. године открила је висок ниво друштвених страхова, иако су резултати варирали у односу на „стварне” и „опште/потенцијалне” страхове (понуђени су одговори: „веома уплашен” и „комбиновано веома уплашен и помало уплашен” – графикон 5). Тешко је протумачити резултате услед недостатка апсолутно водећих (већ радије аутсајдера – „напад ванземаљаца”). Ипак, као реалније страхове, испитаници су навели страх од нуклеарног рата, грађанског рата, ратних акција уопште, терористичких напада

и масовних епидемија, као и хемијског и радиоактивног загађења (овакве претње су биране од стране скоро сваког трећег испитаника). Што се тиче потенцијалних претњи, у избору воде ратне акције и терористички напади, технолошке катастрофе и утицај глобалне економске кризе (више од 80%). Мање испитаника је за стварну и потенцијалну претњу бирало политички екстремизам, разгранати криминал, корупцију и безакоње, што поново потврђује „статичку” компоненту патриотског расположења, заједно са претњама које су најмање помињане, као што су етнички сукоби, револуција/пуч, одсуство власти/анархија и потпуни губитак традиције, што би указивало на слабост државе.

Наравно, горе наведени бројеви су превисоки да бисмо говорили о позитивном друштвеном расположењу млађе генерације. Ипак, највећи број претњи није „реалан”, јер их испитаници нису искусили у стварности, већ су то радије тврди и отпорни наративи политичких и медијских дискурса, где је већина претњи реалистична, али није актуализована. Већина студената учи о таквим претњама из масовних медија – радио (84%), телевизија (71%), интернет (70%), или часописа и новина (49%), пре него од породице и пријатеља (28%), старијих генерација (27%), или вршњака (24%). Такође, упркос високом нивоу страха, већина младих је генерално оптимистички настројено – 48% у будућност гледа са надом и оптимизмом, 39% – посматра будућност смирено, али без неких нада и илузија, док само 11% осећа немир при помисли на будућност, а 3% осећа очај.

Дуга „димензија” која појачава „статичку” компоненту патриотског расположења јесте низак ниво „анксиозности услед иностране државне политике” – што се види у односу најпозитивније и најнегативније виђених земаља [в. нпр. Narbut, Trottsuk, 2012; 2017]. Како бисмо идентификовали прву групу, користили смо затворено питање; за другу групу смо користили отворено питање (водећи у овом „антирејтингу” је САД са 44% одговора). Ослонили смо се на традиционалну дефиницију стереотипа коју је представио В. Липман (W. Lippmann) – средство „мапирања” друштвеног света (*social world*) са циљем бољег разумевања. „Свет са којим морамо да се суочимо политички је ван нашег домаћаја, ван видокруга, ван домета ума. Човек [...] може да прими само одређену дозу реалности која је неопходна за његов опстанак, и да „ухвати” на скали времена само мали број тренутака среће и увида. Ипак, ово исто биће [...] учи како да својим умом обухвати широки хоризонт света који никад не би могао да види, додирне, омирише, чује или запамти. Постепено, он у својој глави сачињава веродостојну слику света који је ван његовог домаћаја” [Lippmann, 2004, str. 27]. Држава тежи сврховитом утицају на јавно мњење по питању међународних партнера, док по питању земаља са којима нема интересе, влада дозвољава спонтано формирање генерализације/друштвених стереотипа. Тако, ако изузмемо кључне геополитичке актере попут Кине и САД, друге земље привлаче пажњу Русије прилично спорадично, и управо је то разлог због ког је (гео)политичка слика света у јавном мњењу обично другачија од реалне ситуације на међународном пољу.

Током 2016, захтев да се са листе земаља изаберу оне које студенти доживљавају најпозитивнијим, открило је једног „хероја” – Белорусију (49%). Затим: групу најпозитивније виђених земаља: Кина, Италија, Шпанија и Куба (више од 36% свака), и групу земаља о којој се не мисли позитивно – Египат, Јужна и Северна Кореја и Аустралија (свака по мање од 10%) [\[графикон 6\]](#). Са изузетком Белорусије, дру-

ге најпозитивније виђене земље су или геополитички такмаци Русије (Кина), или европске земље које су Русији наметнуле санкције, што указује на то да млади не сматрају те земље претњом Русији.

Трећа „димензија” патриотског расположења која би требало да се узме у обзир приликом његове анализе је владино виђење одлука које утичу на свакодневни живот популације. Упркос чињеници да Западни извештаји наглашавају негативни утицај прехранбеног ембарга Русији (веће цене, мањи избор, слабији квалитет), прехранбене антисанкције (које се намећу непријатељским земљама које су Русији наметнуле санкције), захтев за самоодрживом прехранбеном сигурношћу (*food security*) и увозом замене, веома су подржане од стране Руса, упркос негативном утицају који то има на прехранбену праксу [Wegren, Nikulin, Trotsuk, 2017]. Национални представници телефонских анкета које је спровео Центар за аграрне студије Руске председничке академије за националну економију и јавну администрацију (*Center for Agrarian Studies of the Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration*) 2016. године (N=1800) показује, с једне стране, да се Руси осећају несигурно када размишљају о ценама хране и способностима да купе прехранбене производе доброг квалитета и у довољним количинама [графикон 7, 8]. С друге стране, Руси подржавају прехранбене антисанкције [графикон 9], с обзиром на то да су Западне санкције Русији додатно нагласиле самодовољност и националну безбедност.

Поред тога, прехранбени ембарго и контрасанкције подржане су јачањем „прехранбеног национализма” – руски потрошачи радије бирају домаће, него стране производе, док влада снажно подржава популарна веровања да је руска храна бољег квалитета и без штетних састојака који се користе на Западу [Graph 10].

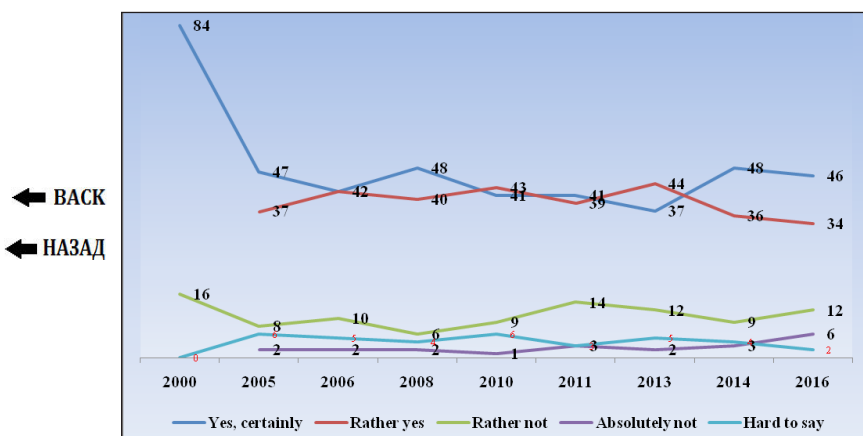
Према томе, традиционално „мерење” патриотизма требало би да се замени новим оквирима којим би се правилно илустровали контрадикторни подаци социолошких студија. Овај чланак представља три такве додатне димензије: социолошку евалуацију различитих компоненти друштвене добробити која се примарно везује за ниво поверења у основне друштвене институције, заједно са кључним друштвеним претњама. Затим, тврде стереотипе суседних и других земаља у геополитичком контексту (као посебна врста спољних претњи држави), као и виђење владиних (гео)политичких одлука које се тичу питања националне безбедности. Неки илустративни примери ових димензија дају нам могућност да објаснимо јачање „статичних” елемената патриотског расположења руске младежи с обзиром на јасно разликовање концепата „домовине” и „државе” у интерпретацији патриотизма.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Bauman, Z. (2000) *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
 Beck, U. (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
 Fukuyama, F. (1999). *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. London: Profile Books.
 Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

- Gudkov, L. (2012). Trust in Russia: Meaning, functions, and structure. *New Literary Observer*. Vol.117 [In Russian].
- Hosking, G. (2014). *Trust: A History*. Oxford: Oxford University Press.
- Institutional trust (2016). Available at: <http://www.levada.ru/2016/10/13/institutsional-noe-doverie-2> [In Russian].
- Lippmann, W. (2004) *Public Opinion*. Moscow: FOM [In Russian].
- Narbut, N.P., Trotsuk, I.V. (2012) Sociological evaluation of neighboring countries' images as perceived by Russian students: Methodology and results of the empirical study. *RUDN Journal of Sociology*. No.4 [In Russian].
- Narbut, N.P., Trotsuk, I.V. (2014) The Russian youth outlook: Patriotic and geopolitical components. *Sociological Science and Social Practice*. No.4 [In Russian].
- Narbut, N.P., Trotsuk, I.V. (2017) Neighboring countries' images: Persistent stereotypes of the Russian student youth. *RUDN Journal of Sociology*. No.3 [In Russian].
- New Russian patriotism: national, statist, or civil (2014). Available at: <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=13603> [In Russian].
- Patriotism in Russia; if tomorrow is war, if tomorrow is a military campaign (2016). Available at: <https://wciom.ru/index.php?id=236&uid=115747> [In Russian].
- Patriotism: The dynamics of the opinions. Necessary attributes of patriots (2017). Available at: <http://fom.ru/TSennosti/13261> [In Russian].
- Pride, patriotism and responsibility (2015). Available at: <https://www.levada.ru/2015/12/07/gordost-patriotizm-i-otvetstvennost> [In Russian].
- Public Trust in Government: 1958-2014: Pew Research Center. URL: <http://www.people-press.org/2014/11/13/public-trust-in-government>.
- Putnam, R.P. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- State Program "Patriotic Education for Citizens of the Russian Federation for 2001-2005" (2001). Available at: <http://base.garant.ru/1584972> [In Russian].
- State Program "Patriotic Education for Citizens of the Russian Federation for 2006-2010" (2005). Available at: <http://base.garant.ru/188373/#100> [In Russian].
- State Program "Patriotic Education for Citizens of the Russian Federation for 2011-2015" (2011). Available at: <http://base.garant.ru/199483> [In Russian].
- State Program "Patriotic Education for Citizens of the Russian Federation for 2016-2020" (2015). Available at: <http://static.government.ru/media/files/8qqYUwwzHUxzVkh1jsKAErrx2dE4q0ws.pdf> [In Russian].
- The image of a patriot: What a 'true patriot' should be? Can he criticize the authorities and not love his native nature? (2013). Available at: <http://fom.ru/TSennosti/10799> [In Russian].
- Trotsuk, I., Šuvaković, U. (2013) The value of patriotism for students in Russia and Serbia. *Serbian Political Thought*. Vol.7. No.1.
- Wegren, S.K., Nikulin, A.M., Trotsuk, I.V. (2017) *The Russian Variant of Food Security. Problems of Post-Communism*. Vol.64. No.1.

APPENDIX / ПРИЛОЗИ

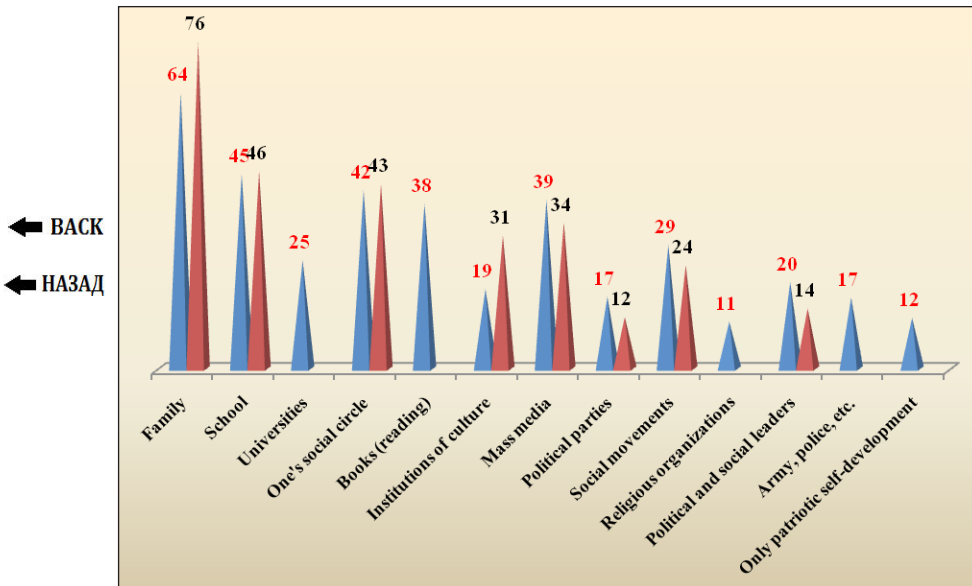

Graph 1. “Would you identify yourself as a patriot?” (%)
Графикон 1. „Да ли бисте себе идентификовали као патриоту?” (%)

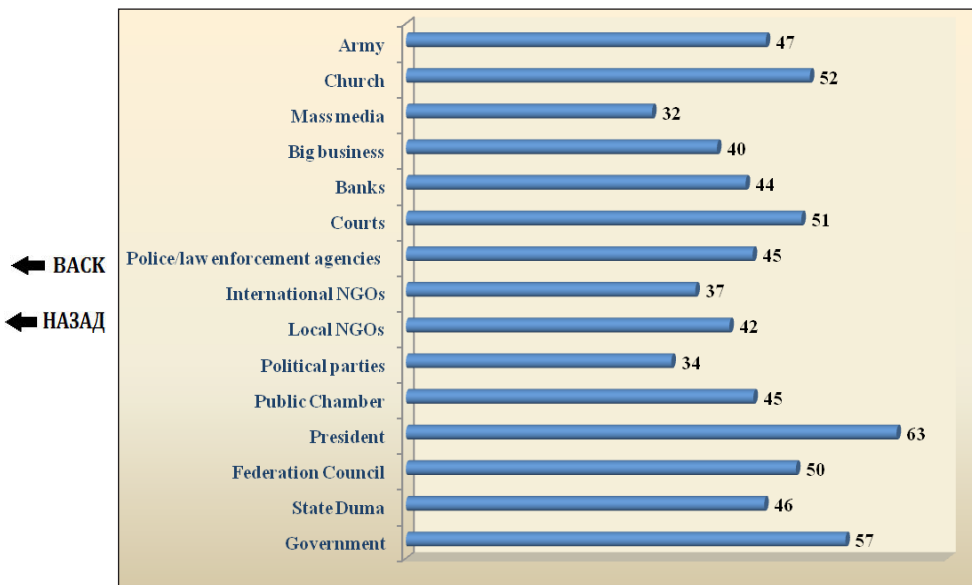
Graph 2. “A true patriot is the one who...”
(%; the changes in wording are indicated by missing positions)
Графикон 2. „Прави патриота је онај ко...”
(%; промене у „wording” делу истраживања¹ настале су услед недостатка позиција)

¹ Када се у истраживању промени врста речи, или ред речи које се користе приликом анкетирања (прим. прев).

Graph 3. “In your opinion, who is more responsible for the patriotic mood?”
(%; the changes in wording are indicated by missing positions)

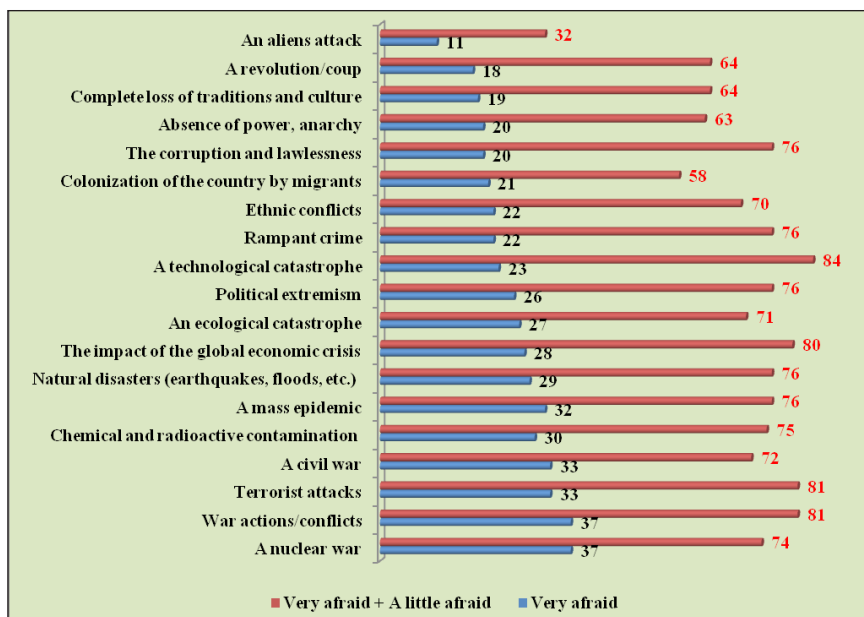
Графикон 3. „Према вашем мишљењу, ко је одговорнији за патриотско расположење?”
(%; промене у формулацији питања настале су услед недостатка позиција)

Graph 4. “To what extent do you trust to...?” (% ‘completely trust’ and ‘rather trust’ combined)
Графикон 4. „Колико верујете (у)...?” (% „у потпуности верујем” и „радије верујем” су комбиновани)

← ВАСК

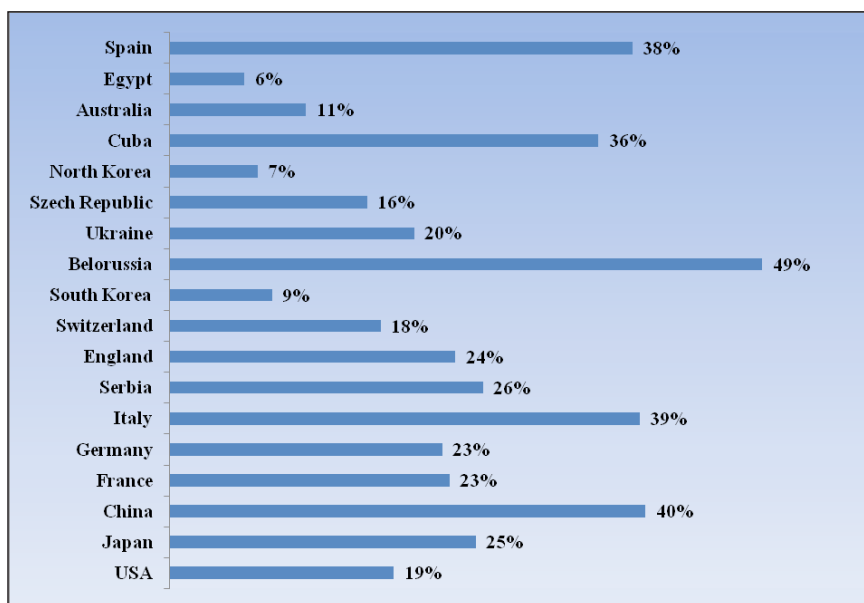
← НАЗАД

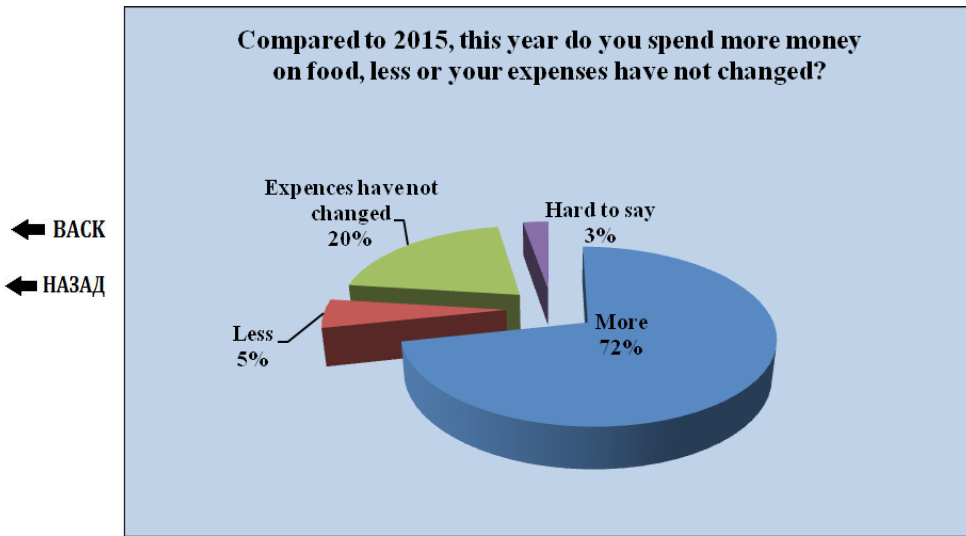
Graph 5. “Are you personally afraid of...” (%)
Графикон 5. „Да ли се лично плашите...” (%)

← ВАСК

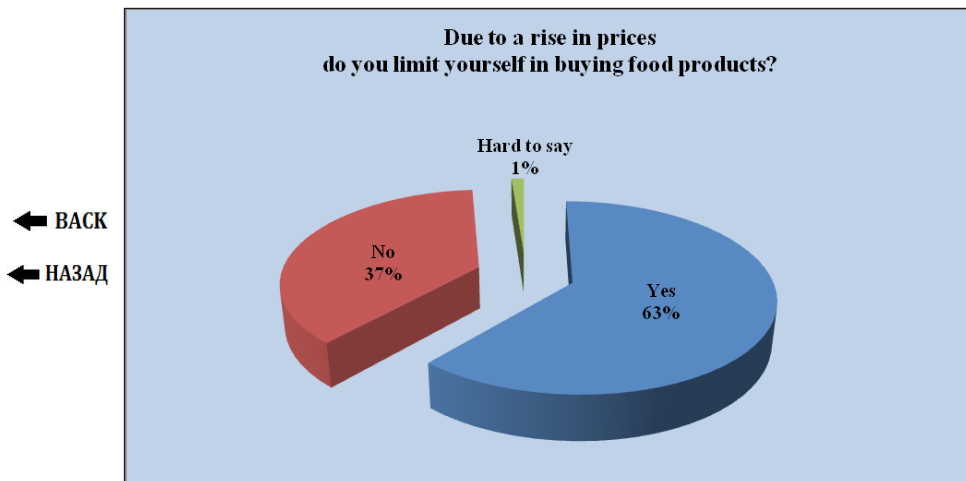
← НАЗАД

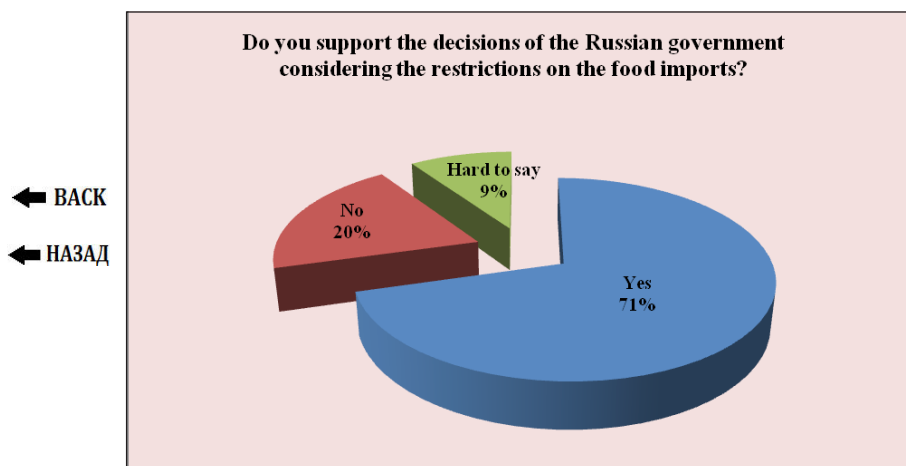
Graph 6. “Which countries do you think most positively about...?”
Графикон 6. „Најпозитивније мислим о земљи...?”

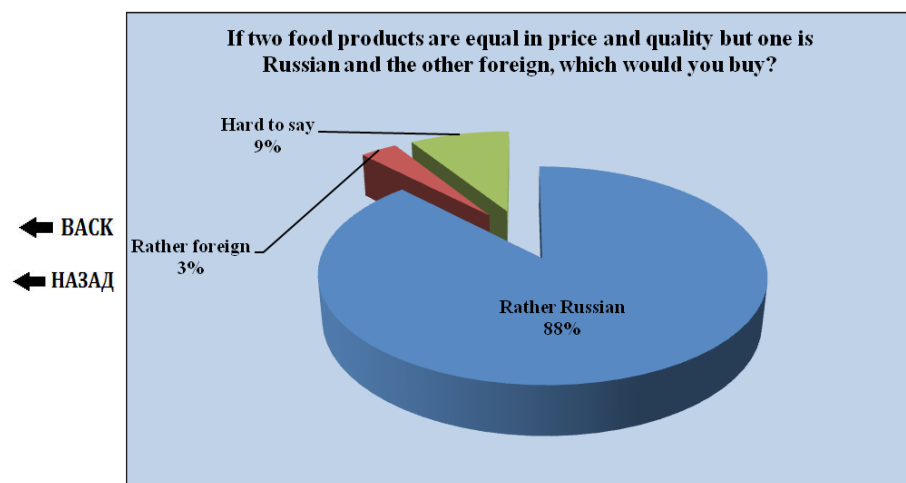
Graph 7. Expenditures on food
Графикон 7. Прехрамбени трошкови

Graph 8. Self-limitation in food consumption
Графикон 8. Самоограничавање у конзумирању хране

Graph 9. Public support of the food embargo
Графикон 9. Јавна подршка ембаргу на храну

Graph 10. Food 'nationalism'
Графикон 10. Прехранбени „национализам”